Гори співають

Олесь Гончар

I

Кінчилась війна, відгриміли переможні салюти. Дивізія стала табором у горах, в просторій альпійській долині, оточеній скелями та лісами. Радісно засурмили в небо полкові сурмачі. Лунко покотилось межигір'ями іржання розсідланих коней. Життя набирало мирного тембру.

Всі полки дивізії розташувались поруч, витягнувшись біля підніжжя гір на цілі кілометри вподовж улоговини. По самому дну балки вишикувались у довжелезну шеренгу вози й гармати. Колеса їхні ховалися в буйній траві.

Старшини розійшлися в навколишні гірські села. Поверталися звідти навантажені різноманітним інструментом, взятим під розписки у місцевих жителів.

Ходив на такі роздобутки й Вітя Світличний зі своїм старшиною. З гір хлопець повернувся неабияк збуджений і, мов щось надзвичайне, показував товаришам пилку, широку, сталеву... Зрештою, пилка була як пилка, нічого особливого, а він усе не міг заспокоїтись:

— Ви ж тільки гляньте! Яка гнучка! Аж бринить! Аж співа!..

І головне, що вдалося, мовляв, її добути... без розписки!

— Це щось нове,— зацікавились товариші.— Видурив? Чи так "позичив", що й господар не вгледів?

— Та ви що? — обурився хлопець.— Господаря якраз і вдома не було... Тут ціла історія...

І розповів. Дівчина їх зустріла, лісорубова донька. Волосся золотаве — аж на плечі, очі — як небо!.. І така догадлива, не довелось довго й пояснювати, одразу втямила, що їм треба... Сама винесла, з рук до рук передала Віті цю співучу сталь. Товариш старшина якраз відлучився, то хлопець сам взявся писати розписку, пояснивши дівчині, який це серйозний для неї документ... А вона раптом посміхнулась на його старання — так ласкаво, так небесно: "Не треба. Не хцем".— "Чому?" — "Я вірю вам".— "Чому вірите?" — "Не знаю. Вірю і все..."

Переповідаючи, хлопець аж нетямився від захоплення:

— Отака!.. Ева її звати.

— Єва?

— Не Єва, а Ева,— ревниво поправив хлопець недотямкуватого свого друга Загоруйка.— Ева, Ева, зрозумів? Дивіться тепер, щоб не порвав хто цю пилку! Обережно треба нею, злегенька... Бо як закінчим роботу, маю ж віднести...

— Якщо й забудеш, теж не біда,— пожартував Загоруйко.

— Ну-ну! Обіцяв. Слово гонору! Щоб ані один зубчик не вищербився!

Не відступивсь Світличний від цієї пилки, пильнував щоміті. Працюючи з напарником, ока з неї не зводив та все застерігав товариша:

— Легше, легше! Не шарпай!.. Тут умом треба, а не силою! Бачиш, вона сама йде!..— І, впріваючи, тягнув, аж до самої сталі припадаючи своєю крутолобою головою.

В ці дні всюди, вгризаючись у запашне дерево, співали гарячі пилки, та найкращим для Світличного був таки спів, що видавала оця його, Евина, добута в горах без розписки, під саме лиш слово...

Бурхливе будівництво розгорталось по всій долині. Виростали як з води кузні, майстерні, конов'язі. Командири під шнур розбивали майданчики для майбутніх палаток. Було наказано будувати легкі тимчасові палатки курінного типу. Але гвардійські архітектори в пориві натхнення, замість куренів, зводили справжнісінькі будинки, в яких можна було б зимувати. Хотілося зробити все до ладу, все капітально, хоч на день, але по-справжньому. Ні, це була не робота, це був якийсь бенкет будування, віртуозна творчість зголоднілих за працею рук. Не табір, а струнке біле містечко народжувалося в межигір'ї на очах у здивованих місцевих жителів.

Вкриті гонтою, побілені вапном, чепурні селища підрозділів виростали по зеленій полонині не днями, а годинами. Кожен прагнув виявити повністю свій приглушений війною хист. Виявилось, що все вміють робити ці мудрі солдатські руки! Вже смагляві косарі в погонах ідуть по майбутньому плацу з ритмічним поблиском кіс, з виразом хмільного щастя в очах. Вже офіцер став електриком, сержант обернувся теслею, а снайпер — художником-декоратором. Тягнуть дроти до палаток, б'ють криниці по всьому табору, а там, розмахнувшись по-шахтарському, ламають камінь і втрамбовують цим лінійки.

Нарешті будівництво закінчено. Над табором піднято державний прапор Радянського Союзу.

Старшини ідеально нагострювали інструменти перед тим, як віднести їх знову господарям. Світличний почувався щасливим, що пилку вдалося зберегти в належному вигляді, в повній цілості,— ніхто її не порвав, жоден зубчик не вищербився, хоча таки чесно попрацювала...

— Дозвольте тепер віднести,— звернувся, вдоволений, до старшини.

Старшина, літній уже чоловік, і хоча й добрий буркотун, проте справедливий, несподівано ошелешив хлопця:

— Сам віднесу.

Це був просто удар. Світличний зовсім не був готовий до того, що справа може так обернутись. І як же це, щоб не він? Адже він брав, він обіцяв! Скільки ждав цього дня! Єдина, може, навіть остання можливість ще раз зустріти її, усміхнену, привітну, почути якесь слово від неї... Безліч разів уявляв, як майне він знайомою стежкою у межигір'я, постане перед Евою, сповнений вдячності за довіру і гордості, що дотримав слова, пройнятий палом якогось не знаного досі чуття, якоїсь терпкої, мов саме щастя, жаги... Став благати старшину.

Благав так, як ніколи ще не благав:

— Скільки хочте нарядів візьму на себе поза чертою, три дні картоплю чиститиму безвилазно на кухні— тільки відпустіть!..

Спасибі, підтримали товариші:

— Та справді, відпустіть ви його… Бо ж дівчину ви можете й не впізнати, ще комусь іншому віддасте… Жде одного, а тут перед нею раптом — дядько вусатий…

У старшини вдома сини вже такі, що скоро й цього Світличного, мабуть, доженуть,— чи не це і вмилостивило вусаня.

— Ладно, біжи, тільки щоб одна нога там, друга — тут!

О, як він метнувся, поблискуючи гнучкою пилкою!

Ще за сонця повернувсь і, як видно,— переможцем: усміхнений до вух, з цілим снопом квіття з гірського альпійського лугу… Сміявся, стрясаючи квітчастим своїм багатством:

— Це для всієї нашої палатки!

II

Почалося навчання, підпорядковане суворому розкладові. За сигналом — на плац, за сигналом — з плацу. З піснями — туди, з піснями — назад. Зведені в табір полки і розкидані за табором села звикали жити за сигналами сурмачів.

— Сьогодні в кінці вечірньої повірки ми будемо виконувати наш Державний гімн спільно з іншими підрозділами,— урочисто говорив одного дня старшина, походжаючи перед строєм роти в своїх наспиртованих чоботях.— Досі ми співали поротно, а тепер грянемо всіма полками разом. На правому фланзі стоятиме оркестр, він нам буде за диригента. Отже, наше з вами завдання — завоювати по співу першість, відзначитися своїми голосами.

Старшина передихнув, витер спітнілий лоб і провадив далі:

— Не забудьте, що по ліву руку від нас стоятиме кулеметна, там народ теж горлатий і зіспіваний неабияк. Ми краще за них ідемо по тактиці, а коли тут осоромимось, то…— старшина гірко махнув рукою, не довівши своєї тиради до кінця. Це означало, що такого він і уявити собі не хоче.

— Про голос, як і про зброю, треба дбати,— повчав він далі, грізно надимаючи свої повні, щойно виголені до блиску щоки.— А в нас, на жаль, є ще такі одиниці, яким це байдуже. Я кажу про вас, рядовий Перейма, і про вас, єфрейтор Сніжков. Ви гадаєте, що я не помітив, куди ви шугнули після обіду? Знову до струмка бігали! Холодної, джерельної забажалося. Іч орли! Весь табір з бачків п'є, а вони, бачите, не можуть. В бачках вода їм не така: в бачках тепла, в бачки медики дезінфекції накидали, хлоркою відгонить… На те не зважають, що дезінфекцію в баки пущено для нашого ж з вами здоров'я, проти всяких хвороб… Знати цього не хочуть, ідуть у гори, п'ють із струмків, а потім застуджуються, хрипнуть… Ти вже, мабуть, зовсім хрипиш, Сніжков? Ану, подай голос.

— Ні, не хриплю,— пролунала дзвінка відповідь.

— А ти, Перейма?

— І я не хриплю! — пролунало ще дзвінкіше.

Це ніби трохи заспокоїло старшину. Але всевидяче око його вже проникало в глибину шеренг, когось невтомно шукало, когось знайшло в найдальшому ряду.

— Світличний!

— Я.

Маленький, кругловидий, симпатично кирпатий боєць від власного "я" зачервонівся до вух.

— І ти теж… З твого боку, Світличний, я зовсім такого не сподівався. Снайпер, комсомолець, голос хоч на сцену — і ось тобі маєш… Теж майнув у гори!

— Я — не пити.

— Він бігав за квітами для всієї нашої палатки,— вступилися за Світличного товариші.

— Знов за квітами?

— Та ви ж вимагаєте, щоб свіжі були весь час.

— Коли так, то це інша річ,— відразу подобрішав старшина.— Бо я на твій голос, товаришу Світличний, покладаю неабиякі надії. Хоча, згідно з ранжиром, тобі завжди випадає стояти позаду, серед найдрібніших ростом, але цього разу я ранжир ламаю. Ставлю тебе посередині роти, в самому центрі, чув? Бо в нас є ще такі співаки, як ось Загоруйко,— йому ніякі ноти не закон, дисципліна голосу розхитана зовсім… Ні до кого не прислухається, нікого не визнає, коли почав уже, то й пішов, і пішов собі навпростець… Всіх глушить! Ось чому я вирішив так: поставлю Загоруйка поруч з тобою, Світличний. Ти відповідаєш мені за нього. Стеж, щоб не заривався й не відставав, щоб не блукав десь по-вовчому манівцями… Чуєш, Загоруйко? Прислухайся до Світличного. Він буде, як то кажуть, коригувати твій пісенний вогонь!..

III

Віті Світличному дуже хотілося, щоб його рота співала найкраще. І тому, опинившись увечері з волі старшини в самому центрі підрозділу, він не на жарт пригрозив Загоруйкові, що стояв поруч:

— Дивись мені… Тільки-но зарикошетиш — ноги відтопчу.

Загоруйко вищий за Світличного на цілу голову, добродушно посміхався своєму малому наставникові і обіцяв чесно "тягти за всіма".

Десь поблизу в темряві уже впевнено відкашлювалася кулеметна, заздалегідь набираючись духу. Світличний сприймав це відкашлювання як заохочення І виклик для себе, як лукаву товариську погрозу, і йому зараз особливо захотілося перевершити, переспівати кулеметну будь-що.

Підрозділи стояли, вишикувавшись у Лінію взводних колон. Повірка вже закінчилась, старшини один за одним бігали з рапортами до чергових. Було чути, як і в інших полках скрізь лунають рапорти, то голосні, карбовані, то ледве чутні — десь на далеких флангах.

Перед лицем колон височіли темні гори, сягаючи верховинами зірок. Розпечені за день скелі ще дихали згори на бійців ніжним теплом, а знизу від росяних трав уже струмувала терпка ефірно-свіжа прохолода.

І ось нарешті рапорти вщухли, підрозділи принишкли й насторожились, і оркестр заграв Державний гімн. Долина підхопила його тисячами голосів водночас, завирувала,

заспівала від краю до краю. Велична мелодія, швидко наростаючи й міцніючи, розгорталася в могутнє гармонійне море. Чули цей спів і в горах, по розкиданих всюди лісорубських гніздах, і не одна там юна душа запалювалась бажанням підхопити мелодію, долучитись і своїм голосом до могутньо співаючих полків.

Якийсь час Світличний, пам'ятаючи наказ старшини, ще прислухався до Загоруйка, ще ревниво порівнював голоси своїх з голосами сусідів-кулеметників. Але це тривало недовго. Співаючи далі, розпалюючись солоде ким внутрішнім палом, він поступово втрачав контроль над собою й іншими, пісня щодалі владніше втягувала його в себе, і він сам уже мовби ставав її текучою часткою. Почував, як увесь, кожною клітиною росте, кудись підіймається, наскрізь пройнятий струмом незвичайної енергії, заполонений, заворожений потужною красою співу. Уже він не співав, уже воно якось співалось само, співалось про своїх близьких, про те далеке й найдорожче в житті, що зветься Батьківщиною. Пісня була здатна все вмістити в собі. Ритми владного походу, і сувора велич боротьби, і щастя перемоги, і голосні сурми сонячного майбутнього — все звучало в ній, все, чим він жив, проявилося, забриніло, обернулося мажорною музикою. Він співав себе, свій апофеоз, своє молоде життя, розквітле в окопах і маршах. Це ж воно, його життя, вже перевтілилося в музику, досягло сили пісні! Він був певен, що вона, Ева, теж зараз десь його чує, може, навіть підспівує, зливається з ним своїм почуттям, і вже обоє вони постають як одне, єднаються у високій гармонійності душ. І це йому ще більш додавало захватної пісенної сили.

Не пам'ятав ні про Загоруйка, ні про суперницю — кулеметну, їх-бо вже не існувало, вони зникли, як шум окремих дерев зникає за шумом великого лісу. Між скелями бушувала єдина гаряча повінь музики, засягаючи в найглибші ущелини, пориваючись до верхогір'їв, утверджуючи себе скрізь.

А коли старшини розводили підрозділи по палатках, Світличному раптом здалось, що навколишні гори все ще продовжують співати.

Луна, відлуння чи, може, й справді?

— Молодці, чудово співали,— відзначив старшина, обходячи перед сном палатки.

— А як я сьогодні? — звернувся до нього Загоруйко, штовхаючи Світличного в бік. Вони лежали поруч на спільних нарах.

— Ти, Загоруйко... Про тебе хай Світличний скаже.

— Що тут казати,— усміхнувся Світличний.— По-моєму, тягнув, як ніколи. Власне, я... не чув. Ні його не чув, ні себе.

— Кого ж ви чули в такому разі?

— Кого? Та всіх! Навіть гори ніби підтягували нам...

Старшину не здивувало таке зізнання.

— Скажу вам, хлопці,— раптом довірливо заговорив він,— зі мною теж сьогодні щось творилося... Як ввійшов у пісню, як взяло мене за душу... Про все забув. Уже ніби ти й не старшина, і не начальник, а просто гвардії рядовий... Людина, та й усе. Зостаєшся, знаєте, в чистому вигляді... Ну, спіть, хлоп'ята...

IV

Місяць зійшов над горами, і розвиднілась ніч, і все довколишнє переінакшилось фантастично. Верхів'я гір були ті й не ті, що вдень, вони ніби застигли в задумі, наче ждали чогось, і їхні темні ущелини були переповнені тайнощами.

Не йшов цієї ночі сон до Віті Світличного. Хоча не його був час чергувати, однак хлопець, наче днювальний, тихцем стояв і стояв на порозі свого куреня. У вухах ще дзвеніли могутні ритми, нервовий лоскіт проймав усе його збуджене тіло. Бачив крізь відчинені двері, як темне громаддя гір поступово підпливає низовими білими туманами, а скелі на верхах беруться від місяця тьмавим полиском.

Наслухав. Здавалось, що навколишні гори все ще продовжують ледве чутно співати, бриніти відшумілим багатоголоссям полків. Сам собі всміхаючись, пройнятий трепетом солодкої незнайомої ніжності, хлопець ніби вперше в житті спостерігав цю заворожливу казку ночі.

Тиха яснота панувала над світом, в місячнім мареві гір вчувалося щось звабливе, загадкове, але не вороже. Ева казала: як буде зовсім ясна ніч, ти мене зустрінеш біля струмка… Там, де щодня вона воду бере своїм дзбаником і куди при найменшій нагоді і він, і хлопці з його відділення шмигають пити джерельної, не боячись простуджувати свої голоси… Може, й зараз Ева стоїть, одна серед ночі, над блискітливим місячним струмком і жде, жде… Може, то вона звечора відповідала тобі своїм співом, високим дівочим витком мелодії, що так заклично оживала в її устах?

Здається, й зараз тиша гірська народжує ледь чутний, ласкаво пливучий спів. Вона?!

Той спів зриває Світличного з місця. Як шалений, в екстазі свого почуття летить хлопець навстріч її співу, туди — в гори, в гори, де вже зблискують росою чагарі обіч стежки, промелькують, розступаються — біжи! Повитий сном табір лишається позаду, хлопця ніхто не затримує, всі сплять, ніхто його не бачить, тільки місяць у небі стоїть на чатах, але місяць завжди на боці закоханих, він теж — разом з хлопцем навперегони — біжить, летить!.. Ось і, знайомий струмок поблискує між камінням, налитий місячним сяйвом, і постать дівоча над ним у білому, мов до вінця, розгортає навстріч тобі руки, розкинуті для обіймів, для нестями першого кохання!..

Артилерійський кінь зненацька заіржав у долині біля полкової конов'язі,— і все враз повернулося до реальності… Глянув хлопець на себе: на місці стоїть, де й стояв. Лиш розпалена мрія в обіймах умліває біля струмка, а він ось тут, розбентежений, біля палатки. І вже перед ним, як із землі… старшина з своїми сірими вусами.

— Чого не спиш? Нібито ж не лунатик?

Закурити вийшов з намету старшина, припалює цигарку, і щось схоже на усміх ворухнуло його товсті, ніби батьківські вуса. Світличний зрадів, ладен був на шию кинутись старшині. Ось кого йому зараз треба, ось хто його зрозуміє!..

— Товаришу старшина! — кинувшись до нього, хлопець жарко, напівтаємничо зашепотів. Про місяць уповні, про домовленість — є домова саме в таку ясну ніч зустрітися з нею коло струмка…

— Відпустіть! Хоч на годину! Хоч на часину!.. Одна нога там, друга — тут!..

Шальне його белькотіння старшині не здалось ні дивацтвом, ні сновидінням, він слухав серйозно. Потім сказав:

— Діла не буде, хлопче. Наказ є — чув? З іноземками — ані-ні…

— Ну прошу вас… Хоч на часинку, хоч на мить! Доки місяць сховається за горою!..

— А як тривога? А як раптом зніматись? Де Світличний? Де заспівувач? Хто відпустив? Кого — старшину Линника на цугундер… Ні, йди спи.

— А вона?

— Що — вона? Думати про неї не бороню.

— Та хоч одне ж слово сказати їй…

— Піснею скажеш. Така вже твоя доля солдатська…

— Але це ж, може, востаннє?

Мовчить старшина. Потім знов невблаганно:

— Іди спи. Ніч мине, день настане, все в крові перегpає…

Хлопець вийшов з намету, глянув на місячні марева. А що, як справді зніматись? Що ж залишається?

Залишаться гори, повні відлунь, повні твоєї любові…

Незабаром знялися полки. Рушили, коли місяць налився по-нічному і розпросторився світ. Ніхто з бійців не знав — близьким чи далеким буде цей марш.

Вийшли з гір, у поля. Місто якесь нічне переходили,— воно спало, минали мовчазні, освітлені лиш місяцем будинки, купи руїн; готика соборів нічних суворо вилискувала над гуркотом коліс, копит, над нескінченним розміреним рухом військ.

Та навіть і після того, коли дивізія знялась із цих місць, залишивши назавжди свій чепурний альпійський табір з його дерев'яними палатками, клумбами, трамбованими доріжками й запашним сіном на нарах, навіть і після цього ніщо тут не зникло, ніщо не забулось.

Вечорами, у звичну годину повірки гори починали співати.

1948